

LA VITA AI TEMPI DELLE BATTERIE

international meeting, open court of primary school – Lakki, Leros 14th sept 2015

KOSTAS ASLANIDIS

Τα τετράδια του Λαλή του μυλωνά, μια σημαντική μαρτυρία

-- The notebooks of miller's Lali, a significant witness --

Όταν την άνοιξη του 2005 ο Γιάννης Παραπονιαρής μου μίλησε για τα τετράδια του πατέρα του Θανάση Παραπονιαρής ή Λαλή του μυλωνά, (τα οποία είχε αρχίσει να δακτυλογραφεί ο γιος του Θανάσης), δεν μπορούσα να φανταστώ τη σημασία και τη σπουδαιότητα των καταγραφών που περιείχαν.

Μας άφησε ένα πολύτιμο τεκμήριο μνήμης ο Θανάσης Παραπονιαρής. «Τα τετράδια του Λαλή...» θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ιστορικό χρονικό αλλά κι ένας ύμνος στον απλό, καθημερινό άνθρωπο της βιοπάλης.

Για τη διόρθωση και απόδοση των ιταλικών φράσεων στην ελληνική εργάστηκαν οι: Ουρανία Καραλή, Cettina Ferina και Enzo Bonano. Για την απόδοση σχολίων από τη γερμανική εργάστηκε η Katarina Reber. Το βιβλίο εμπλουτισμένο με 170 εικόνες είναι έτοιμο προς έκδοση.

Ο Θανάσης Παραπονιαρής γεννήθηκε το 1926. Ήταν το έβδομο από τα εννιά παιδιά της οικογένειας του Βασίλη Παραπονιαρής και της Μαρίας Σταματίου.

Μπήκε από πολύ μικρός στη βιοπάλη, ζυμώθηκε ανάμεσα στους απλούς, καθημερινούς ανθρώπους της Λέρου και ανδρώθηκε μέσα στα χρόνια της Ιταλοκρατίας, τον τρόπο των βομβαρδισμών και τον ορυμαγδό της Μάχη της Λέρου.

Με φόντο πάντα τον ανεμόμυλο της οικογένειας, ξεδιπλώνει με ευθύτητα στιγμές από τη ζωή του... Σαν κινηματογραφική ταινία, περνούν από μπροστά μας: τα παιδικά χρόνια, η δουλειά στον μύλο του βασανισμένου πατέρα, η ηρωίδα μάνα με τα εννιά παιδιά, οι καλοί γείτονες, οι σύντροφοι στην καθημερινή βιοπάλη, η βασανιστική πείνα, ο τρόμος του πολέμου με τους ανελέητους βομβαρδισμούς, ο καθημερινός αγώνας για επιβίωση, η φυγή στη Μέση Ανατολή, η επικίνδυνη ζωή του σφουγγαρά-δύτη, η σκληρή εμπειρία στα ανθρακωρυχεία του Βελγίου....

Όμως ας δώσουμε περισσότερο χρόνο στην αφήγηση του Θανάση Παραπονιαρής, μέσα από κάποιες σελίδες των τετραδίων του, περιοριζόμενοι στα χρόνια της Ιταλοκρατίας και του πολέμου:

«Ο παππούς μου ήταν μυλωνάς. Ήταν άσος στη δουλειά του. Όταν έπινε το ωραίο λέρικο κρασί... και ερχόταν στο κέφι, τραγούδαγεν παραπονιαρικά τραγούδια και γι' αυτό τον βγάλανε "Παραπονιαρής".

«Και ο πατέρας μου έγινε πολύ καλός στο επάγγελμα του μυλωνά... Γνώριζεν όλους τους τοπικούς καιρούς. Με λίγα λόγια ήταν καπετάνιος της στεριάς! Στο καλαμπούρι πρώτος...

«Στον πόλεμο, σε κάποιον Ιταλό, που πονούσε το μάτι του, έλεγε: «Μη στενοχωριέσαι, Σαλβατόρε, μπορείς να βάλεις ένα κόκκινο ντοματάκι και θα γίνεις καλά!». Σκάζανε όλοι οι Ιταλοί φαντάροι στα γέλια!

ΣΧΟΛΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

LA VITA AI TEMPI DELLE BATTERIE

international meeting, open court of primary school – Lakki, Leros 14th sept 2015

«Είμαι και αναλφάβητος, τα γράμματά μου πολύ λίγα. Πρωτοπήγα το 1933 στο σχολείο. Στην πρώτη τάξη ήμασταν περίπου 130 παιδιά και κάναμε Ελληνικά. Μετά [ήρθε] διαταγή από τους Ιταλούς [να κάνουμε] μισά Ιταλικά μισά Ελληνικά, στην πρώτη τάξη... Στην Τρίτη και Τετάρτη όλο Ιταλικά και έτσι δε μάθαμε ούτε Ελληνικά ούτε Ιταλικά!

«Μια φορά, ήμασταν περίπου 30 παιδιά, και τύχαμε την ώρα που τρώγανε οι Ιταλοί φαντάροι κοντά στου Παλιασκλούπη... Είχανε ρύζι και δεν τους άρεσε. Ο λοχαγός βάσταγε την κουτάλα, ανακάτεβε το καζάνι και έλεγε: «*Κοιτάξετε τι ωραίο φαγητό και δεν τους αρέσει!*». Ο μάγειρας λέγει: «*Τώρα, τι να το κάνω!*». «*Δώσε στα παιδιά να φάνε, να γίνουν και καλοί μαθητές, buoni scolari*». Μας είπεν ο μάγειρας να πλύνουμε και τη μαρμίτα. Ένας ένας την πατίκωνε και το στρίβαμε αλα φρανσέ!

°Από το 1935 και πέρα, που πηγαίναμε στο σχολείο, γέμισε η Λέρος από στρατιώτες Ιταλούς. Από το σχολείο μέχρι τον μύλο που καθόμασταν, στο δρόμο συναντούσες 300 Ιταλούς και έναν ή δύο Λεριούς! Αναγκαστικά, μια και πηγαίναμε στο σχολείο, πήραμε τη βάση της γλώσσας. Τα μάθαμε τα Ιταλικά καλύτερα από τα Λέρικα, ενώ είχε και φαντάρους Ιταλούς, που ήταν τελείως αναλφάβητοι!

«Στον Παλιασκλούπη, μέσα σε ένα χωράφι, είχαν έναν πίνακα οι φαντάροι και τους μάθαιναν την Α-Β. Κάποτε που περνούσα, μου φώναξε ο Λοχαγός, αν ξέρω να διαβάσω. «*Διάβασε πολύ δυνατά, να ακούσουν αυτοί εδώ οι φαντάροι*». Διάβασα, έμεινεν πολύ ευχαριστημένος. «*Βλέπετε, testoni!*» Και καλά μου: «*Καυκάλες, κεφάλες!*»

«[Μια μέρα κουβαλούσαμε έναν μεγάλο κορμό από κυπαρίσσι για το αξόνι του μύλου]... Είχε πέσει σ' έναν λάκκο και ήταν αδύνατο να το βγάλουμε απάνω στο δρόμο. Ο Μυλωνάς που είχε το κουμάντο, αμέσως μας είπε: «*Μόνο οι Ιταλοί θα μας σώσουν!*». Μου είπε να πάω στον λοχαγό, να τον παρακαλέσω να μας δώσει μερικούς φαντάρους, να μας δώσουν ένα χεράκι. Αμέσως έτρεξα, βρήκα τον *καπιτάνο*, του το είπα. Φώναξεν τον *Σαργέντη*, ήρθαν αμέσως περίπου 15 άτομα. Με ένα τράβηγμα το βγάλαμε σαν σπιρτόξυλο απάνω από τον λάκο που είχε πέσει. Μέχρι τον μύλο το φέραν!!!

«Μέσα στο 1942 χάσανε όλο τον στόλο τους οι Ιταλοί, πολεμικά και εμπορικά. Κοπήκαν τα φτερά τους... Τα πληρώματα έρχονταν με την γλώσσα τραβηγμένη από τον φόβο. Πάντοτε είχαν περιπέτειες στο πέλαγος. Ούτε ψύλλος στον κόρφο σου, να ταξιδεύεις με τον πόλεμο!... Κιντύνευαν από τα αεροπλάνα, από τα υποβρύχια, από τες νάρκες. Τα συνόδευαν για λίγο τα αντιτορπιλικά μέχρι τα Λέβιθα, και μετά τα αφήναν μόνα τους στο έλεος του Θεού!

«Καταραμένη πόλεμε, πόσα καρδιοχτύπια, πόσες πίκρες μας πότισες! Ο άνθρωπος λένε, ότι ζει μέσον όρο 26 χιλιάδες μέρες! Περάσαμε περίπου τρεις χιλιάδες μέρες, βρομούσε το στόμα μας από την πείνα. Να είχα τις κλωτσιές, τα σκαμπίλια, τις βρισιές λίρες, θα ήμουν τώρα πλούσιος!!! Πόσες φορές άκουσα «*νία, νία!*», σα να ήμουν χολεριασμένος!

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΘΗΚΟΛΟΓΗΣΗ (8-9-1943)

«Ηρθε ο αδελφός του Μάριου του Πέγκου, ο Πιέρος, μας είπε τα νέα της Ιταλίας. Ο Duce το έσκασε! Τον έπιασε ο Vittorio Emanuele, ο βασιλιάς, τον βάλανε στη φυλακή. Μας βλέπανε οι Ιταλοί, σαν να ήταν φταίχτες για όλα όσα

LA VITA AI TEMPI DELLE BATTERIE

international meeting, open court of primary school – Lakki, Leros 14th sept 2015

πάθαμε. Εμείς τους βλέπαμε σαν φίλους, σαν αδέρφια, ούτε στιγμή δε σκεφτήκαμε να τους ειρωνευτούμε.

ΑΡΧΙΣΑΝ ΟΙ ΒΟΜΒΑΡΔΙΣΜΟΙ

«Γύρισα πάνω στον ουρανό, είδα ένα γιούγκερ γερμανικό..... Σαλτάρησα πάνω στον [ν]τόκο. Άλλος ήταν μπρούμυτα, άλλος ανάσκελα! Οι κανονιές είχαν σταματήσει. Ο βουητός από τα στούκας και τα γιούγκερς ακουγόταν μακρινός. Το κακό είχε γίνει! Είχαν χτυπήσει το Βασίλισσα Όλγα... Εγώ έτρεχα με το καλάθάκι στο χέρι.

«Γύρισα μέσα στο λιμάνι, είδα τη θάλασσα που καιγόταν. [Το ελληνικό αντιτορπιλικό Βασίλισσα Όλγα] είχε ανατιναχτεί, γύρισε τα πάνω κάτω, μα εγώ έτρεχα να πάω στη γαλαρία τη μεγάλη που είναι κοντά στο Καμαράκι.... Εκείνη την ημέρα το νησί είχε κλάψει μαζί με το πλήρωμα του Όλγα τέσσερις Λεριούς!

«Είχε μεσημεριάσει. Ο μυλωνάς επέμενε να ζέψω τον μύλο, τώρα που φυσά το μαϊστραλάκι. Τα κατάφερε με τη γρίνια του, σε ένα τέταρτο της ώρας τον ζέψαμε. Ευτυχώς το κριθάρι ήταν λίγο, σε δυο ώρες είχαμε αλέσει περίπου 50 κιλά.

«Τον ξεζέψαμε, θα ήταν δύο η ώρα. Όλοι οι Εγγλέζοι τον βλέπαν σαν αρχαίο πράμα. Ακόμα και οι αξιωματικοί μπήκαν μέσα, [τον] περιεργάζονταν.

«Ο θόρυβος όλο και μεγάλωνε, ερχόταν πάνω από την Πατέλα. Κολλήσαμε πάνω στα βράχια, είχε και μια χαρουπιά... Γούρλωσα τα μάτια μου, κοίταξα τον ουρανό! Ήταν ήδη πάνω από την Πατέλα, τα μέτρησα: ήταν 36! Ναι, ήταν 36! Πρώτη φορά έβλεπα τόσα πολλά! Καμιά φορά δεν είχα δει στη ζωή μου τόσα αεροπλάνα πολλά! Το κανονίδι είχε στρώσει. Ξεράθηκε ο λαιμός μου, το στόμα μου. Προσπαθούσα να βρέξω τα χείλη μου με την γλώσσα μου αλλά δεν είχα σάλιο.

«Ξεγάντζωσαν τις πόμπες! Τουλάχιστον θα άφησαν 300 πόμπες! Ήταν όλα γιούγκερ, ούτε ένα στούκας δεν είχε. Ήταν η μέρα που είχαν ρίξει και το νοσοκομείο κάτω. Ένα μεγάλο σύννεφο από σκόνη και μπαρούτι είχαν γίνει πάνω από τα Τιμένια και τον Τσίγκουνα, το τραβούσε σιγά σιγά πάνω από την Κάλυμνο.

«Με όλο το κακό, οι Σκωτσέζοι παίζανε και τις τσαμπούνες, μια ωραία μελωδία!... Στη Ράχη κάποιος του ναυτικού έπαιζε ακορντεόν! ...Ο μυλωνάς μας είπε, ότι θα πεθάνουμε μετά μουσικής, αφού παίζουν και οι τσαμπούνες με αυτό το κακό που γίνεται γύρω μας! Πάλι καλά!

ΣΤΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ

«Μέσα στο καταφύγιο χορεύαμε, χωρίς να το θέμε, από τις πολλές εκρήξεις. Άκουσα έναν αξιωματικό, λοχαγός ήταν: «*Bombardano tutta l'isola - Βομβαρδίζουν όλο το νησί και προπαντός la Difesa*». Εκείνη την ημέρα δεν άφησαν ούτε ένα βαπόρι μέσα στο Λακκί: το *Porto d Roma*, το *Legnano*, ένα βαποράκι του διοικητή της Ρόδου και πολλά άλλα, που δεν θυμούμαι τα ονόματά τους. Δεν άκουγες τίποτα άλλο: «*Madonna!*» και «*Madonna!*». Ήμουν ο μόνος Λεριός που ήμουν μέσα σε εκείνο το *rifugio*.

«Κακομοίρα Λέρο, τώρα μαζεύεις τις πόμπες, βροχή όλη μέρα! Μου ήρθε να πάρω ένα σεντόνι άσπρο, να βγώ έξω να γνέφω στους Γερμανούς. «Καλά είναι! Φτάνει! Μη ρίχνετε άλλες πόμπες, θα παραδοθούμε! Μη βαράτε τη Λέρο άλλο!

LA VITA AI TEMPI DELLE BATTERIE

international meeting, open court of primary school – Lakki, Leros 14th sept 2015

Εγώ την αγαπώ! Αυτό το χώμα που πατώ δε θέλω άλλο να το πληγώνετε!
...Φτάνει, μας σακατέψατε!».

ΤΑ ΣΠΕΤΖΟΝΙΑ

«Ένα πρωί ακούσαμε παράξενες εκρήξεις. Γύρισα να κοιτάξω πάνω από την Βίγλα τον ουρανό και δεν μπορούσα να καταλάβω τι ήταν που ρίχναν: σίδερα; ξύλα; Κάνανε θόρυβο σαν τράκες, σαν να ήταν ανάσταση! Έριχναν τα αεροπλάνα κάτι σιδερένια βαρέλια γεμάτα πόμπες. Άνοιγαν στον αέρα αυτά τα κιβώτια. Ήταν πάνω από δύο μέτρα, γεμάτα πόμπες, όσο μια γροθιά μεγάλες. Οι Ιταλοί τα λέγαν *Σπετσονια*. Σκούσαν στον αέρα και στη γη, μόλις ακουμπούσαν το χώμα.

«Όλοι περιμέναμε τους Γερμανούς, αλλά δεν πιστεύαμε ότι θα καταλάμβαναν το νησί, αφού είχε 11 χιλιάδες στρατό μαζί με τους Ιταλούς και τους Εγγλέζους. Κάποτε θα βαρεθούν οι Γερμαναράδες να μας ρίχνουν πόμπες. Η πίκρα του κόσμου ήταν μεγάλη, ξένοι και Λεριοί. Έβλεπες τους στρατιώτες αξύριστους δίπλα στους τοίχους μέσα στα χαρακώματα!

«Μια μέρα τα *στούκας* βομβάρδιζαν πέρα, πάνω από την Καμάρα. Δεν άφηναν ούτε γωνιά της Λέρου απείραχτη! ...Όλα πολυβολούσαν τη γειτονιά μας, για να μην πω τον μύλο, λόγω του κανονιού που είχαμε κοντά μας!

«Από πάνω μου πέρασε ένα καταδιωκτικό, ήταν υδροπλάνο. Πετούσε τόσο χαμηλά, που έβλεπα τον πιλότο, έβγαζεν το κεφάλι του έξω. Δεξιά και αριστερά είχε τον αγκυλωτό σταυρό. Ξερνούσε το πολυβόλο του φωτιά και σίδερο!

«Όταν γύρισα το κεφάλι μου προς το Δρυμώννα, ένα μεγάλο σύννεφο από αεροπλάνα ερχόταν πάνω από τα νησάκια, μέχρι τον ορθό μόλο της Κεφάλας. Δεν είμαι σίγουρος πόσα ήταν τα αεροπλάνα που έρχονταν. Θα ήταν 100; Μπορεί να ήταν πιο λίγα, μπορεί και πιο πολλά. Αυτά ήταν που φέραν τους *παρακατουντίστες*, έτσι τους ξέραμε εμείς τους αλεξιπτωτιστές. Σέρνανε και ανεμοπλάνα μαζί τους.

«Κάποιος φαντάρος Εγγλέζος έβαλεν ένα κράνος πάνω στην κάνη του κανονιού, χαιρέτησεν το κανόνι! Φώναξα τη μάνα μου: «*Κοίτα τι κάνει ο Εγγλέζος;*» Πιάσαμε τα κλάματα, ήταν συγκινητικό πάρα πολύ! Παρέες παρέες φεύγαν κατά το Μεροβίγλι. Μέχρι το μεσημέρι δεν έμεινε ούτε ένας σχεδόν. Όλη μέρα κλαίγαμε!

«Ακούσαμε ομιλίες έξω. Ήταν δύο Γερμανοί, ήταν αλεξιπτωτιστές. Ήταν με βαρύ καμουφλάζ ντυμένοι. Είχαμε στο κοτετσάκι 4 πουλάδες. Ο ένας είχε σκύψει μέσα στο κοτέτσι, έπιασε δύο πουλάδες. Ποιος μπορούσε να μιλήσει; Ο ένας είχε αυτόματο, ο άλλος περίστροφο. Εγώ καθόμουν όρθιος μέσα στην αυλή. Ο μυλωνάς βγήκε με το μπαστούνι έξω, όχι βέβαια να τους διώξει, αλλά να δει και αυτός τι γινότανε. Ο ένας Γερμανός κοίταξε τον άλλο. Κάτι είπε ο ένας στον άλλο, αμέσως έριξε τις πουλάδες μέσα στον πουλοκοίτη. Μας χαιρέτησαν στρατιωτικά, έδωσαν και στον μυλωνά δύο τσιγάρα, πήραν τον κατήφορο. Φαίνεται (...) είδαν τα χάλια μας, συγκινηθήκαν! Ίσως επειδή είδαν την τραγιάσκα του μυλωνά και το σακάκι με τα πολλά μπαλώματα! Να, που υπήρχε και καλός κόσμος! Πήραμε λίγο αέρα, που φοβόμασταν πολύ από τους Γερμανούς!

«Όλοι στον μύλο έρχονταν, να δουν τα κανόνια του. Εκεί είχαν έρθει δύο ανώτατοι αξιωματικοί, μπορεί να ήταν ταγματάρχες, μπορεί να ήταν και στρατηγοί. Ένας ήταν Γερμανός και ο άλλος Εγγλέζος. Στάθηκαν μέσα στην

LA VITA AI TEMPI DELLE BATTERIE

international meeting, open court of primary school – Lakki, Leros 14th sept 2015

αυλή. Όσοι Γερμανοί ήταν κοντά στο σπίτι, όλοι απομακρύνθηκαν γύρω (...). Μπήκαν μέσα στο σπίτι, δεν κάθισαν, πέρασαν μέσα από την κουζίνα.

«Είχε γύρω από τον μύλο θαμμένους 5 νεκρούς Εγγλέζους, παιδιά νέα. Και όμως, θέλαν να ζήσουν και αυτοί, να έρθουν στην ηλικία που είμαι εγώ τώρα, 64 χρονών, αλλά τους σκοτώσαν! Πόσους φόβους, πόσες πίκρες, πόση πείνα και να σε φοβερίζουν, ότι μόλις περάσεις στον άλλο κόσμο, θα σε ρίξουν μέσα στην κόλαση, μέσα στην πίσσα, γιατί δεν νήστεψες τη Μεγαλοβδομάδα!!!

«Μια μέρα ήρθε πάνω στον μύλο ένας φινανσιέρης, ήταν γνωστός μου πολύ. Είχε στη Λέρο πάνω από 4 χρόνια. Ήταν από τη Σικελία. Τον είδα ξάφνου μέσα στην αυλή. Χωρίς τη στολή ήταν να τον κλαίνε οι κουρκουδιάλοι! Τα παπούτσια του ήταν τρύπια, με τα δάχτυλα έξω. Μου είπεν: «Αναστάση, δεν είμαι καλά. Έχω μια βδομάδα που ψήνομαι στον πυρετό. *Non me la cano!* - δε θα τη βγάλω!» Του είπα να κάνει κουράγιο, τι άλλο να του πω; Και οι συμβουλές πηγαίνουν στον αέρα! Ο μυλωνάς πρόβαλε από το παραθυράκι του μύλου. Γύρισε και κοίταξε τον μυλωνά, του είπε: «Από πού πέφτει η Ιταλία;» Του 'δειξε κατά τη Γούρνα, δυτικά. Έπιασε τα κλάματα ο φινανσιέρης σαν ένα μωράκι. Η Καλλαδίνα του έδωσε 5 σύκα ξερά. Η μυλωνού ήταν νευρική, αλλά πολύ πονοψυχιά, έκλαιγε και αυτή μαζί με τον Ιταλό. Έπιασα και εγώ μαζί τους να κλαίω. Η Καλλαδίνα έκανε τον σταυρό της: «Παναγιά και Χριστέ, που είσαι ψηλά στο Κάστρο και βλέπεις όλους τους ανθρώπους, κάνε το έλεός σου, κανένα θαύμα, να δούμε πότε θα τελειώσουν τα δεινά του κόσμου!»